

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta tělesné výchovy a sportu
Katedra základů kinantropologie a humanitních věd

„Výchova v přírodě“ a německé mládežnické organizace
skautského typu v českých zemích

Autoreferát disertační práce

Autor: Tomáš Jelínek

Školitel: Prof. PhDr. Marek Waic, CSc.

PRAHA 2013

Název práce: „Výchova v přírodě“ a německé mládežnické organizace skautského typu v českých zemích

Školící pracoviště: Katedra základů kinantropologie a humanitních věd

Školitel: Prof. PhDr. Marek Waic CSc.

Autor: Tomáš Jelínek

Disertační práce byla vypracována na základě autorova doktorského studia v letech 2004 - 2012.

Oponenti disertační práce: Prof. PhDr. Hana Pátková, PhD.

Doc. PaedDr. Jan Štumbauer, CSc.

Termín veřejné obhajoby disertace:

Předseda komise pro obhajobu:

Doktorská práce je původním rukopisem.

1. Úvod, vymezení tématu

Hlavním tématem této práce jsou německé mládežnické organizace v českých zemích, které používaly ve své činnosti alespoň některé prvky skautské výchovy, jejich myšlenkové zázemí, podmínky vzniku, postavení a úloha ve společnosti. Vznikaly a existovaly v konfliktním soužití českého a německého společenství. Přesto byla obě prostředí spolu nevyhnutelně pevně spjata a jejich vývoj byl podobný. Jeden nelze pochopit bez druhého. Německé prostředí konce 19. a první poloviny 20. století přímo žilo představou smrtelného ohrožení z české strany, která byla vyvolána neuvěřitelným společenským, hospodářským a politickým rozvojem českého národa v druhé polovině 19. století. Čeští Němci tento vývoj sledovali, obdivovali, ale také se ho báli. Toto národnostní soupeření v českých zemích překrývá jiné společenské změny, které zase v sousedním Německu nápadně vystupují do popředí a jsou mohutným akcelerátorem sledovaného tématu – rozvoje mládežnických organizací spolu s novými výchovnými metodami, včetně „výchovy v přírodě“.

Skauting je na „výchově v přírodě“ postavený a má ji zabudovanou přímo ve svých základech. Jestliže se ptáme po skautingu, musíme se nejdříve poohlédnout po vztahu k přírodě jak ve filozofickém, tak v praktickém slova smyslu. Bez těchto objasnění nelze vysvětlit skutečnost, že počátkem dvacátého století myšlenka na samostatnou organizaci dětí a mladých lidí, kteří o sobě právně nemohou rozhodovat, která by byla řízena jimi samotnými (alespoň částečně) a která by se věnovala v podstatě „tuláckému“ způsobu života, neexistovala ani v pedagogické teorii. O desetiletí na to již jsou pokládány základy těchto organizací, nastává jejich mohutná propagace a jsou podporovány státem. Ostatně bez souhlasu a vstřícnosti vládnoucích vrstev a úředního aparátu by ani nemohly vzniknout. Po necelých čtyřech letech přichází ničivé válečné období, které celý vývoj pozdrží, a po něm se náhle tyto organizace objevují v masovém měřítku, v obrovském množství myšlenkové, či praktické rozmanitosti. Pochopit význam toho, co se událo mezi roky 1911 a 1921, znamená vrátit se hluboko do 19. století a co se týká myšlenkového základu, ještě dále. Zakladatelé skautingu a podobných aktivit se odvolávali na filozofické a pedagogické autority působící již od 16. či 17. století, prakticky však čerpali z teorií amerických a evropských filozofů 19. a počátku 20. století.

Práce se věnuje především hnutí Wandervogel, jeho postavení ve společnosti, ambicím a vlivu na politickou scénu, který byl nepopíratelný a významný. Zabývá se však i ostatními německými skautskými organizacemi v českých zemích tak, jak to skromné prameny

umožňují. Samostatná kapitola popisuje katolické mládežnické organizace Staffelstein, Skauty sv. Jiří a další, které též měly svůj významný vliv, a které kolísaly mezi národoveckým hnutím nacionálních organizací a státotvornými spolky reprezentovanými hlavní českou organizací Svazem junáků skautů Republiky československé. Dále je pak uveden stručný výčet menších německých organizací působících na našem území. Pro srovnání je opět připojena kapitola o situaci českých skautských organizací.

Organizace věnující se výhradně mládeži jsou záležitostí především dvacátého století. V jeho první polovině vznikla řada organizací, které se věnovaly práci s mládeží a mnoho z nich používalo i výchovné prvky skautských příruček. Tato práce si hlavně všímala těch organizací, které udávaly práci s mládeží jako svůj hlavní cíl. Vedle nich existoval ovšem i značný počet dalších, které měly své mládežnické oddíly, v nichž vychovávaly svůj dorost. Byly to hlavně organizace tělovýchovné a sportovní. I když též hrály důležitou úlohu při výchově nových generací, byl způsob jejich působení přece jenom odlišný. U organizací, kterých si všímá tato práce, jsou nejdůležitější ty složky, které se věnují dětem nebo mládeži nebo obojímu. Pokud jsou do organizace zapojeny složky sdružující dospělé, případně rodiče, mají pouze vedlejší nebo podpůrnou roli. To platí u těchto organizací obecně, tedy u nás jak v českém tak německém prostředí.

Skautské organizace se vyznačovaly novým přístupem k mládeži a (hlavně zpočátku) se orientovaly na sociálně střední vrstvy obyvatelstva. Děti a mládež z vyšších aristokratických rodin a rodin sociálně slabších zůstávaly zprvu stranou, i když samozřejmě každá z úplně odlišných příčin. To jestli organizace používá prvky skautské výchovy, nelze samozřejmě odhadovat pouze dle názvu organizace. Řada společenství tyto prvky používala hlavně proto, že byly atraktivní, moderní (nebo spíše v dané době módní) a umocňovaly působení na mládež v tom směru, o jaký mělo to které uskupení zájem. Byla vydávána řada příruček a bylo mnoho směrů tohoto druhu výchovné metodiky. Většinou vycházely ze základních Baden-Powellových prací nebo „Lesní moudrosti“ E. T. Setona. Hlavní výchovné prvky jsou jim však společné.

Základní součástí výchovné metody skautského typu je „výchova v přírodě“. Termín „výchova v přírodě“ je značně široký. Především je výchova v nejširším slova smyslu celoživotní proces, který umožňuje jedinci celkový a postupný rozvoj vlastních schopností jako individuální osobnosti i jako člena společnosti. Přírodou v tomto případě není míněna duchovní entita, symbol přirozeného stavu tak, jak tomu bylo v řadě filozoficko-pedagogických prací, které tento symbol potřebovaly jako protiváhu teologických dogmat, ale skutečné fyzické prostředí, pokud možno nekultivované člověkem. U organizací skautského

typu je proto táboření a výlety do přírody zásadní složkou jejich činnosti a ne nějakým nepodstatným, vedlejším produktem.

Dalším důležitým znakem skautské výchovy je aktivní účast dětí, jejich částečná autonomie a samostatnost v rozhodování, to už je jedním z rozhodujících rysů skautských organizací. Jedná se především o družinový systém. Oddíl je rozčleněn do menších skupin chlapců (popř. dívek). Tyto skupiny mají v rámci možností pravomoci a autonomii především ke spravování svých věcí a k řešení úkolů, které jsou jim předkládány. Zároveň je to prostředí konkurenční, protože vzájemné soupeření neprobíhá pouze mezi skupinami, ale i jednotlivci, což má silný stimulující účinek. Tím, že společenství je malé, vznikají mezi nimi pevné vazby, které jsou utužovány tím, že členové skupiny při plnění úkolů a soutěžích s ostatními jsou na sobě závislí.

Pro tyto organizace je též charakteristická činnost a hry. Hra je zde prostředek nejen k zábavě, k ukrácení času, ale i důležitou motivační složkou rozvíjení schopností a znalostí. Obdobně to je s činností členů, kteří si sami upravují zařízení kluboven, staví tábory a provozují různá řemesla, jejichž výrobky pak používají.

Další důležitou složkou je vztah k tělesnému. Otužování, posilování a zdravý způsob života je zde prostředkem a zároveň cílem. Většina těchto organizací má abstinenci od nikotinu a alkoholu na svých akcích přímo ve stanovách. Propagovaným cílem této výchovy je pak zdravý, silný a sebevědomý jedinec, jenž má zároveň silné citové vazby na své okolí jak bezprostřední, tak širší – vlast, národ.

Typickou záležitostí, která skauting charakterizuje, jsou skautské zákony a slib. Nováček je brán na určitou zkušební dobu, kdy se seznamuje s pravidly, zvyky a činností organizace. Po uplynutí této doby a případném složení základních zkoušek, skládá slib. To se většinou děje ve slavnostní atmosféře s představou, že to je na celý život. To ovšem nikdo nevyžaduje a dodržování slibu a zákonů po opuštění organizace je vnitřní záležitostí dotyčného jedince.

V metodice skautské výchovy je nepřehlédnutelný prvek brannosti. Míra této brannosti byla však rozdílná. Lišila se nejen u různých organizací, ale i u jednotlivých oddílů v rámci organizace jedné. Často záleželo především na vůdci oddílu, jaký důraz bude kladen na jednotlivé prvky, na formu činnosti a kázně. Rozdíly byly dány i v pojetí jednotlivých národních organizací. V německých zemích a v polských či uherských (později maďarských) organizacích byl akcentován vojenský prvek, což bylo dáno též tím, že z vojenského prostředí pocházela valná většina skautských vůdců. Na druhé straně je však nutno podotknout, že právě tento branný prvek byl jedním z důvodů, pro které vlády příslušných států poskytovaly

těmto organizacím širokou právní, morální i materiální podporu. V době masových armád, povinné vojenské služby a zvyšujících se technických nároků zbraňových systémů bylo důležité vytváření široké základny možných armádních odvedenců.

Vznik mládežnických organizací a jejich masové rozšíření v první polovině 20. století je součástí procesu, ve kterém střední vrstvy obyvatelstva, představované hlavně měšťanským prostředím, přebírali životní vzorce charakteristické do té doby pro vládnoucí třídu společnosti - aristokracii. Tím, že se mládežnické organizace zabývaly rozhodujícím obdobím pro socializaci jedince, tj. od přibližně desíti let věku do osmnácti až dvaceti let, výrazně formovaly část dospívající generace a stávaly se důležitým prvkem ovlivňujícím současnou společnost. Jejich vliv byl umocněn tím, že se přednostně zaměřovaly na studenty gymnasií a středních škol (obchodní akademie, hospodářské školy), kteří poté často odcházeli na studia a po jejich absolvování působili na důležitých místech, odkud mohli aktivně působit na dění ve společnosti. Mládežnické organizace jsou jedním ze silných socializačních prostředí, které pracuje mimo jiné s motivačním prvkem pohybu a radosti z něj.

2. Použité prameny a literatura

Pramenná základna týkající se českých a německých mládežnických organizací je velmi slabá. Vlastní materiály spolků do r. 1945 jsou obecně hůře dochované. Materiály spolku se nejlépe zachovaly tehdy, pokud existoval jeho právní nástupce, který je převzal. Německé spolky wandervogelů a pfadfinderů byly poprvé likvidovány po převzetí moci nacisty a hlavní ztráty lze předpokládat ve zmatcích při konci prohrané války a následném odsunu. Některé materiály byly možná vyvezeny, ale určitě jich nebylo mnoho. Tak se stalo, že písemnosti vlastních spolků se nedochovaly prakticky vůbec. Z významného skautského oddílu „Ještěd“ se dochoval pouze inventář oddílové knihovny. Z materiálů litoměřických wandervogelů zůstala pamětní kniha s podpisy návštěvníků. Jediné trochu souvislejší archivní materiály jsou v Jihlavě, kde je v tamním archivu uložena kronika místní skupiny rakouských wandervogelů (Österreichische Wandervogel, Ortsgruppe Iglau) a německého skautského oddílu katolických Skautů sv. Jiří (Pfadfinderkorps St. Georg in der ČSR, Ortsvereinigung Iglau). Bohužel situace moravských německých skautských organizací byla poněkud jiná, takže dění u nich se dá jen s opatrností vztahovat i na prostředí v samotných Čechách. Podobná je situace i u českých organizací.

Poněkud lepší je situace v dochování pramenů úřední povahy. Hlavně na území Prahy se dochovaly spisy Spolkového katastru, které obsahují i organizace pražských wandervogelů,

pfadfinderů a organizací, které na ně navazovaly, zrovna tak jako množství českých skautských oddílů a střechových mládežnických organizací. Materiály Spolkového katastru však obsahují pouze základní údaje o těchto organizacích – název, úřední agendu ke vzniku organizace, stanovy, hlášení důležitých akcí a materiály zániku a výmazu spolku ze spolkového katastru. Bohužel se materiály spolkového katastru ze severních a západních Čech, kde působila řada klíčových spolků, prakticky nedochovaly.

Další skupinou jsou materiály Zemského úřadu politického v Praze. Zde jsou zprávy z činnosti spolků tak, jak je podávaly jednotlivé úřady, či policejní stanice. Ty ovšem spolek zajímal především, pokud se angažoval politicky a státní úřady ho považovaly za hrozbu. Ty zprávy jsou tedy řídké a jsou rozptýleny v mase ostatního materiálu.

Důležitými prameny se tedy stávají publikované vzpomínky členů těchto organizací a soudobé tiskoviny – především časopisy „Burschen heraus“, „Blätter vom frischen Leben“ a „Sudetendeutscher Wandervogel“. Další informace a zprávy lze najít též v prvních ročnících časopisu „Junák“. Ty pak zvláště dokumentují vztahy mezi českým a německým prostředím v době vznikajících mládežnických organizací. Od počátku dvacátých let však v českém skautském tisku veškeré zmínky o německých mládežnických organizacích v českých zemích ustávají, samozřejmě kromě těch několika málo oddílů, které se zaregistrovaly ve Svojsíkově svazu. Přitom skautské časopisy pravidelně přinášely zprávy o dění ve skautských organizacích nejen v okolních zemích, ale i dalekých zámořských krajinách. Nutno však říci, že v německém mládežnickém tisku byla situace obdobná. Češi byli prostě nepřátelé, jejich kultura byla podřadná a Svojsíkův Svaz byl považován za státní organizaci. Podobná situace je i v německém a českém periodickém tisku.

Dalším důležitým pramenem při zkoumání mládežnických organizací, spolků věnujících se dětem a mládeži, škol a výchovných ústavů jsou kroniky a výroční zprávy. Ve školním prostředí jsou kroniky nezastupitelným pramenem, samozřejmě pouze tehdy, pokud se dochovaly a jsou dostupné. Do r. 1949 byly součástí povinné školní dokumentace a měly předepsanou osnovu. Takže vývoj mimoškolních akcí, pořádaných v rámci pedagogické činnosti, lze velmi dobře sledovat. Vzhledem k tomu, že si pedagogové dobře uvědomovali informační a propagační potenciál těchto materiálů, většinou se dobře dochovaly, na rozdíl od jiné pedagogické dokumentace.

Dalším důležitým typem pramenů jsou úřední materiály obcí, na které se spolky, včetně těch, které pracovaly s mládeží, často obracely. Bohužel v Praze se to týká především českých spolků. Německé se v době před 1. světovou válkou obracely raději přímo na ministerstvo kultu a vyučování, které mělo na starosti spolkovou agendu, a v meziválečném

období spoléhaly na soukromý sektor a vlastní síly. Jiná byla ovšem situace v německých oblastech, kde mohly spoléhat na vstřícnost obecních orgánů. Někdy jsou v těchto spisech uloženy i rozsáhlé popisy činnosti a historie spolků, kterými chtěly podepřít své žádosti, a tehdy se stávají zajímavým zdrojem informací.

Vznik mládežnických organizací na přelomu 19. a 20. století je v německém prostředí znám pod pojmem „hnutí mládeže“. Tento termín jako specifický pojem pro společenské dění na počátku dvacátého století, je v české historiografii prakticky neznám. Termín „hnutí mládeže“ je znám hlavně v německy psané historické literatuře, kde se objevuje již v meziválečném období. V německém prostředí je toto téma jevem známým a odborně zpracovávaným.

Literatura k problematice mládežnických organizací je v českém prostředí stále omezena na několik málo prací. Pokud se nějaká práce zabývá tímto fenoménem, není to její hlavní téma. Otázky „hnutí mládeže“ se objevují většinou v souvislosti s politickými dějinami zejména u studií zabývajících se vztahy mezi Čechy a Němci do druhé světové války. Další oblastí, kde se toto téma objevuje a kde jsou alespoň zmiňovány mládežnické organizace první poloviny 20. století, jsou dějiny pedagogiky, případně dějiny tělesné výchovy. V této souvislosti lze také zmínit diplomní a disertační práce, které však nejsou běžně dostupné. Většina těchto odborných studií se však stejně věnuje především českým organizacím. Další okruh prací pak pochází od nadšených amatérů, kteří jsou schopni shromáždit často značnou sumu informací. Avšak vzhledem k tomu, že jejich díla většinou postrádají poznámkový aparát a uvedení pramenů, lze tyto informace jen těžko ověřovat.

3. Použité metody

Práce byla založena především na důkladné heuristické přípravě spolu s kritickou analýzou získaných dat. Tam, kde to bylo možné, byla použita metoda přímá, jinak vzhledem k nedostatku pramenné základny metoda neúplné indukce spojená s dedukcí. Při srovnávání situace různých skautských hnutí byla použita metoda komparace. Tam, kde to bylo možné, byla použita metoda přímá, jinak vzhledem k nedostatku pramenné základny metoda neúplné indukce spojená s dedukcí. Při srovnávání situace různých skautských hnutí byla použita metoda komparace.

4. Struktura práce

Po úvodu, vymezení tématu a kapitole zabývající se rozborem pramenů a literatury, následuje kapitola sledující myšlenkové a společenské zázemí vzniku organizací pracujících s mládeží skautskými metodami. Především se snaží vyrovnat se všeobecně se opakujícími stereotypy, odvolávajícími se na údajné myšlenkové předchůdce, kteří sice mluvili o přírodě jako o výchovném prvku, v jejichž teoriích se však pojem příroda vyskytoval jako filozofický pojem a ne jako hmotná skutečnost. Hlavní část je věnována americkým a evropským filozofům 19. a počátku 20. století jako byli Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Wilhelm Christian Ludwig Dilthey a Henry Bergson, na jejichž myšlenkách především stavěly středoevropské mládežnické organizace, a jež se snažily uskutečňovat v praxi. V prostředí mládežnických organizací počátku 20. století byly tyto myšlenky (alespoň částečně) přítomny vždy. Tradicí pak v těchto společenstvích přetrvávaly i dlouho poté, co se jejich ideový základ vytratil. V prostředí dospělé společnosti tyto myšlenky stály u zrodu různých ideologií, se kterými se pak potýkalo dvacáté století.

Dále byla práce rozdělena na dvě části. V první je sledován vývoj mládežnických organizací, včetně jejich vztahů k sobě navzájem, od jejich vzniku až do konce 1. světové války. Prostorově si všímá především Německa a předlitavské části habsburské monarchie, které byly myšlenkově a někdy i organizačně úzce propojeny. Druhá část se věnuje kvalitativně odlišné době mezi válkami, která končí v předvečer 2. světové války včleněním německých mládežnických organizací na území českých zemí do jediné povolené organizace Hitlerjugend, co se týče chlapců, a Bund der Mädel, co se týče dívek. Po válce už pak nastává úplně jiná situace, kdy se původní organizace sice obnovují, ale již pouze v Německu a Rakousku, kam bylo německé obyvatelstvo z Čech odsunuto, případně odešlo dobrovolně.

Sledování těchto kořenů „výchovy v přírodě“ jsou věnovány prvé dvě kapitoly první části, do konce světové války. Pak je stručně charakterizován vznik „hnutí mládeže“ v Německu. Situaci v Rakousko-Uhersku je věnována další kapitola, kde je sledována změna pohledu státních orgánů na tyto organizace, která vlastně umožnila jejich vznik. Zvlášť je popisován počátek organizace Wandervogel a zvlášť skautingu v rakouském prostředí, i když do světové války v českých zemích vznikl pouze jeden oddíl Pfadfinderů. Pro doplnění a porovnání je zde přiřčena kapitola o polských a českých skautských organizacích, včetně vzájemných styků s nimi.

Druhá část je uvedena kapitolou sledující fenomén „výchovy v přírodě“ jako celek v novém československém státě na území českých zemí, všímá si základního pojetí a snaží se zachytit alespoň v základních rysech některé pedagogické pokusy v tomto směru. Další kapitoly sledují německé organizace tak, jak se vyvíjely v sousedních zemích tj. hlavně

v Německu, které mělo na dění v německém prostředí českých zemí zásadní vliv. Je sledován vývoj nejdůležitějších organizací, jejich vliv na společenské a politické dění, postoj státu k nim. Pozornost je věnována i organizacím, které na ně navazovaly, což byly hlavně studentské spolky, ale i jiné, které s nimi byly nějakým způsobem spjaty. Zvláštní kapitola je věnována německým katolickým organizacím. Je též uveden základní přehled všech zjištěných německých mládežnických organizací v meziválečném období, které alespoň částečně používaly skautské výchovné metody. Pro srovnání je uveden i stručný vývoj skautských organizací v českém prostředí.

5. Výsledky

Filozofie konce 19. a počátku 20. století se snažila řešit problémy vzniklé prudkými společenskými změnami, způsobenými celkovou geopolitickou situací ve světě a překotným vědeckotechnickým rozvojem. Zvětšující se společenské problémy, neřešitelné dosavadními vědeckými nástroji, vedly řadu myslitelů k rozchodu s dosavadní tradicí vzešlou z osvícenského myšlení. Ti pak hledali inspiraci buď v nových filozofických směrech materialistických (marxismus) nebo idealistických. Pro tyto filozofy již nebyl hlavním hybatelem Bůh nebo nějaká obecná idea, nýbrž sám život, jehož přirozeným vyjádřením se jevila příroda. Příroda zde není vnímána jako hmotný aspekt, ale jako filozofické východisko. Jejich filozofie se snaží pochopit lidskou společnost a řešit její problémy ne metodami exaktních věd, ale metafyzickými, místy až mystickými prostředky. Tento způsob myšlení pak nesmírně ovlivňoval soudobou společnost.

To platilo především v pedagogice. Právě v této době se v ní rozvíjí řada směrů inspirovaných soudobou filozofií a jejím přirozenoprávním pojetím. Toto myšlení stojí i u zrodu mimoškolních mládežnických aktivit především u wandervogelů, kteří vycházeli z myšlenek romantismu a pedagogických idejí Diltheyových, a amerických woodcrafterů, kteří nacházeli ideovou základnu v místních transcendentálních směrech takových myslitelů, jako byli Emerson a Thoreau. Myšlenkové prostředí skautingu anglického Baden-Powellovského typu pak stojí někde uprostřed cesty. Jistě obsahuje podobně prvky mysticismu vyjádřené v různých obřadech, ale zde již nejsou tak zásadní. Z praktického hlediska v některých směrech skautingu degenerují v pouhý motivační prostředek, zatímco v jiných se stávají úhelným kamenem.

„Výchova v přírodě“ se tedy jeví jako fenomén dvacátého století a je přímým výsledkem společenských a ekonomických změn na konci 19. století. První pokusy vyvést od přírody izolovanou městskou mládež zpět do přírody má především charitativní charakter. Většímu rozvoji mimoškolních aktivit mládeže bránily důvody legislativní i politické. Teprve změny na konci 19. a začátku 20. století změnil přístup státních orgánů. Stát potřeboval schopné, vzdělané a fyzicky zdatné vojáky a podporoval veškeré okolnosti, které mu k tomu mohly pomoci. To je jeden z důvodů, proč se tyto aktivity zpočátku týkaly hlavně studentů středních škol, ale u učňovské mládeže, a u dětí národních škol se s nimi nepočítalo. Do tohoto prostředí se mimoškolní aktivity v přírodě rozšířily až po první světové válce, kdy se výrazně demokratizovalo společenské klima a posílilo hmotné postavení nižších sociálních vrstev. Pobyt v přírodě se staly trvalou součástí života společnosti.

Dvacáté století může být plným právem nazváno „stoletím dítěte“. Objevují se legislativní normy ustanovující zvláštní záruky, péči a ochranu dětí, vytváří se moderní struktura školství, objevují se nové výchovné metody pohlížející na dítě jako na emancipovanou, plnohodnotnou, rovnoprávnou bytost se svými právy a povinnostmi (např. vzdělávacími), rozvíjí se pediatrie jako samostatný lékařský obor, objevuje se móda respektující potřeby dítěte a rozvíjí se nová odvětví spotřebního průmyslu zaměřená na děti. Mládež se stává objektem reklamy a někdy i cílem soustředěné ideologické propagandy. Stává se zbraní postavenou proti politickým odpůrcům a starší generaci, která je prezentována jako špatná až zločinná. Společenství mladých lidí je instrumentalizováno v nástroj v boji o moc, je mu ukládána úloha vybudovat nový svět, který bude mít (v závislosti na příslušném ideologickém směru) nové převratné vlastnosti. Mládí je v tomto směru vnímáno ne biologicky, ale jako duševní postoj, jako přístup k reálnému světu.

Počátky tohoto změněného pohledu na svět dětí je nutno hledat ve společenských změnách konce devatenáctého a počátku dvacátého století. Díky vědeckotechnické revoluci neobyčejně sílí střední vrstva, ze které především měšťanstvo se stává prvotním nositelem těchto změn. Klasická elita této vrstvy (profesoři, úředníci, kněží) je postupně odsouvána do pozadí stále sílící technickou inteligencí. Nový způsob života v měšťanských kruzích, vyznačující se stále menším počtem dětí, vede k stále intenzivnější citové a hmotné péči o ně. Demografická revoluce této doby se vyznačuje nižším počtem narozených dětí, je však provázena též jejich nižší mortalitou, což opět zvyšuje zájem a péči o ně.

Mimoškolním zájmům mládeže, které jsou podchycovány pozdějšími mládežnickými organizacemi, předchází i stále rozšiřující se prostor v rámci volného času. Není náhodou, že tyto první organizace byly zaměřeny právě na studenty gymnázií a částečně též obchodních

škol, kteří měli příslušné hmotné zázemí a nebyli zatíženi pracovními povinnostmi jako např. učňovská mládež. Ta si posléze vytváří vlastní organizace na jiném ideologickém základě, spíše jako reakci na organizaci vyšších vrstev.

Důležitou složkou těchto aktivit byla romantická či dobrodružná atmosféra, která je jedním z hlavních hnacích motivů. Ne náhodou jsou objektem těchto organizací především chlapci ve věkovém rozmezí dvanáct až osmnáct let. Je to věk romantického vzdoru, bouřlivý věk hledání, který je při správné motivaci snadno ovlivnitelný, a ve kterém se schopný vůdce stává autoritou, jejíž váha mnohdy předčí i autoritu rodičovskou. Zrovna tak není náhodou, že právě konec devatenáctého století je dobou vzniku klasické dobrodružné literatury patřící do dětské knihovny dodnes. Mohu zde připomenout namátkou díla J. Vernea či J. F. Coopera s jeho příběhy o Kožené punčoše neboli Sokolím oku. Román z této série „Poslední Mohykán“ se stal již tehdy klasikou. Dále lze připomenout z německé literatury práce Karla Maye, ale i běžnou sešitovou produkci napodobující oblíbené americké cliftonky. Na počátku dvacátého století pak přibyly práce Jacka Londona s jejich neopakovatelnou atmosférou dalekého severu. Tato literatura byla považována za příliš povrchní a pokleslou, než aby se vešla do tehdejších učebnic literatury, nelze však pochybovat o tom, že byla mládeží čtena a formovala její romantizující pohled na svět.

Snad nejhmataelnějším důkazem těchto změn je vznik mládežnických organizací. První impulsy přicházejí z rozvinutých zemí anglosaského světa v podobě organizací jako YMCA (později i YWCA) nebo anglických Boys Brigade. V Německu vzniká vlastní osobité hnutí „Wandervogel“ (Tažní ptáci). Rozhodující podnět přichází v prvním desetiletí dvacátého století v podobě Baden-Powellova skautingu a amerického Setonova woodcraftu. Vzniká široce založené celosvětové skautské hnutí, ale i organizace stojící mimo toto hnutí přejímají výchovné metody jednoho nebo druhého směru.

Většina mládežnických německých organizací v českých zemích byla pod silným vlivem svých rakouských a německých protějšků. Vliv říše se projevoval především ve spolicích Bildung des Sudetendeutschen Quickborn, Adler und Falken, Sudetendeutschen Wandervogel a sudetendeutschen Pfadfinder. Jen některé organizace se chovaly státotvorně a spolupracovaly s českým prostředím.

Německé prostředí si rozvinulo pestrou škálu mládežnických spolků, jejichž rozmanitost byla dána strukturou členstva, prostorem rozšíření, organizačními formami a s tím spojenými cíly obsaženými ve stanovách. Byly zde spolky chlapecké či dívčí, formované dle společenských skupin nebo politické příslušnosti. Řada politických stran vytvářela své mládežnické organizace, u nichž očekávala loajalitu a jež měly být budoucím

rezervoárem jejich příslušníků a voličů. Většina z nich přijala více či méně skautské prvky výchovy jako výlety do přírody, táboření, provozování různých sportovních a taktických her.

Kromě autonomních, na společenstvích dospělých nezávislých organizací mládeže, existovaly tzv. Jugendpflegeverbände, které měly ve svých stanovách jako účel práci s mládeží – organizaci volného času, sportovní činnosti, vlasteneckou výchovu, vyučování náboženství atd. – jejich směřování bylo většinou politické, hospodářské, sportovní, konfesionální nebo mělo charitativní charakter.

Ve dvacátých letech některé organizace, původně pečovatelské, převzaly programové a organizační formy „hnutí mládeže“ – cestování, táboření, vůdcovský princip. Některé organizace to převzaly zcela jasně, u jiných to nebylo tak zřetelné. Dalším znakem „hnutí mládeže“ byla tzv. sebevýchova, tj. víceméně samostatné skupiny mládeže – to určitě převzaly organizace Staffelstein, St. Gertrud, Pfadfinder, Reichsverband der deutschen Landjugend.

Celkový vývoj ve dvacátých letech směřoval od individuálního, nezávislého, od světa odvráceného postoje předválečného Wandervogelu k národovecké společenskopoliticky směřující „spolkové“ fázi. Význam „spolkového“ definoval Felix Raabe jako životní a duševní postoj v návaznosti na tradice a ducha německého „hnutí mládeže“ při současném přijetí důležitých prvků skautingu a vojenství, v duchu vnitřní pravdivosti a připravenosti chápat se a usilovat o spojení všech oblastí života a řídit se nadosobním ideálem a skrze odpovídající spolupráci ve spolku chtít přispívat k novému společenskému a politickému pořádku národa a státu.

Celé německé prostředí českých zemí a zvláště mládež byla ovlivněna válečnými zážitky 1914-1918 a následně novou politickou situací v ČSR. Sudetoněmecký národnostní boj měl organizovat mládež k potřebě obnovy a nového pořádku sudetoněmeckého společenského života, který měl vzejít z „hnutí mladých“ (Jugendbewegung). Přes tento jednotný cíl zde existovala řada myšlenkových proudů a rozličných sudetoněmeckých společenství různě rozdělených dle organizačních forem či cílů, které spolu někdy spolupracovaly a jindy soupeřily. Duchovní, charakterová a tělesná výchova již nebyla jen pro vlastní intimní potřebu, platila jako základní předpoklad uskutečnění proklamovaných cílů. Každý spolek chtěl své okolí ovlivňovat a pracovat na výstavbě sudetoněmeckého národa způsobem odpovídajícím představám toho kterého spolku. Rozdílly se projevovaly v kulturní, hospodářské, sociální, náboženské i politické rovině.

Význam organizování mládeže byl také v tom, že měl působit jako vzor pro budoucí uspořádání celé společnosti, sjednocení roztržité společnosti českých Němců a jako první stupeň homogenizace jejích rozdílných společenských skupin. Na vzorovém příkladu mládeže se měla zorganizovat celá sudetoněmecká národnostní skupina. Organizace mládeže měly sloužit jako vzor porozumění a spolupráce.

V německém prostředí českých zemí dominovalo především z Německa vzešlé hnutí Wandervogel, ovšem formované národnostním zápasem Čechů a českých Němců. Toto hnutí nebylo nikdy jednotné, ale s blížícím se koncem první světové války v něm začal převládat radikální kruh vůdců především ze severozápadních Čech. Nebylo nikdy masové, ale mělo představovat jakousi elitu. Jeho radikální vůdci proto usilovali o vliv na co nejširší vrstvy mládeže (a nejen mládeže). K tomu si vyhlédli turnerské organizace, které měly v Čechách dlouhou tradici a byly masově rozšířeny. Prosazovali členy WV do vedoucích turnerských kruhů, a tím je ovlivňovali ve svůj prospěch. Pro uskutečnění svých cílů pak vytvořili i politické hnutí (SHF) a posléze stranu (SdP), která dle jejich úmyslů měla sjednotit všechny sudetské Němce. Vlivem této činnosti, ať již úředním zákazem nebo z vlastního rozhodnutí, končí jednotlivé skupiny wandervogelů pod vedením těchto vůdců činnost a většinou přecházejí do turnerských organizací. Naopak skupiny wandervogelů v Praze a na Moravě, které nejsou tak radikální a věnují se více pěstování folklorních tradic, pokračují v činnosti a končí až zglajchšaltováním spolkové činnosti po ovládnutí českých zemí Hitlerovským Německem.

Vzhledem k postavení wandervogelů mezi hlavní cílovou mládeží skautských organizací – studenty gymnázií, měly organizace německých skautů-pfadfinderů, hlásící se buď k anglickému Baden-Powellovskému nebo Setonovu woodcrafterskému směru skautingu, obtížné postavení. Byly vytlačovány na okraj a mezinárodní zastoupení mohly mít pouze skrze český Svojsíkův Svaz junáků-skautů a skautek RČS. Několik oddílů nakonec této možnosti využilo a včlenilo se do této organizace. Jelikož politický střed mládežnických organizací byl obsazen v českém prostředí Svojsíkovým Svazem a v německém prostředí wandervogeli a turnery, spolupracovala řada organizací pfadfinderů s levicovou Federací čs. skautů, zvláště s jejími woodcrafterskými autonomními organizacemi. Zajímavým jevem této doby pak byla českoněmecká skautská organizace Eintracht-Svornost s pobočkami po celých Čechách. Také katolické české skautské organizace měly své protějšky v německém prostředí. V ovzduší stále vyhraněnějšího národnostního boje pak byly německé organizace pfadfinderů nuceny k rozhodnutí, zda se přikloní k německému nacionálnímu nedemokratickému hnutí, nebo k českému státotvornému a demokratickému. Řada německých organizací tak hledala

spásu v užší spolupráci se svými českými protějšky. Vše bylo rozhodnuto německou okupací Československé republiky a tak, pokud po druhé světové válce německé mládežnické organizace obnovovaly svou činnost, bylo to již mimo rámec československého státu.

6. Závěr

Německé „hnutí mládeže“ v českých zemích mělo některé aspekty souhlasné s mateřským hnutím v Německu dané společenskou situací. Tam, kde se různily, působila především rozdílná politická a národnostní situace. Obě hnutí sdílela přesvědčení, že jim jde o stejné cíle, ale že zároveň mohou být rozdílné vnější formy a vývojové fáze. Společné bylo též přesvědčení o nutnosti obnovy lidstva a Němectví, pocit poslání a snaha o nový pořádek. Formy mládežnických organizací se měly stát předvojem a příkladem pro nový životní styl a nové uspořádání společnosti. Měl se vyvinout nový způsob života. Za zvlášť důležitou považovali sebevýchovu (mladí vedou mladé), vedení volenými vůdci, kteří se měli vyznačovat přirozenou autoritou, charizmatem a sepjetím s přírodou a vlastí. Důležité bylo také poznávání lidové kultury skrze folklorní písně a tance a odmítání alkoholu a nikotinu.

Organizační a obsahové diference byly dány rozdílnou politickou a společenskou situací. Zatímco v Německu existovaly volné skupiny mladých ještě po válce, čeští mladí Němci se rychle institucionalizovali a spojovali. Zatímco v říši existovalo široké spektrum politických názorů, sudetské organizace spojené v SJG se rychle politicky sblížovaly. V Německu končí „hnutí mladých“ násilným včleněním do Hitlerjugend, v českých zemích se dobrovolně včleňují do JT.

Hlavní rozdíl však spočíval v tom, že sudetští mladí Němci se cítili součástí boje o prosazení se Němců v Habsburské monarchii a později v ČSR, říšští členové „hnutí mládeže“ jakoby existovali „vně“ etablované společnosti. Zatímco v Německu mladí protestovali proti společenským formám měšťanského světa dospělých, v českých zemích se cítili jeho součástí. Svůj cíl viděli v pokračování boje, který před nimi začali již jiní. Jejich názory a myšlení formovaly měnící se společenské a politické podmínky v monarchii a později v Československé republice. Ty propůjčovaly hnutí zvláštní dynamiku a misionářskoreformní nadšení. Proto se řadě z nich podařilo významně zasáhnout organizátorsky i ideologicky do života sudetoněmecké národnostní menšiny.

Vzhledem k českým organizacím, byly německé v českých zemích přímo v protikladném postavení. V době, kdy ve státě dominoval německý prvek, se české spolky

spoléhaly především na vlastní organizace a samosprávné orgány tam, kde je měly ve svých rukách. Německé spolky se naopak s důvěrou obracely na státní orgány. Po roce 1918 spolu s obnovenou státností se české spolky staly státotvornými, zatímco se nyní německé (samozřejmě s výjimkami) ocitly v opoziční roli, kdy spoléhaly na německé obce, finančně silné spolky a jedince a v neposlední řadě na zahraniční pomoc. Toto protikladné postavení se projevovalo i v mezistátních vztazích. Český skauting byl od počátku otevřený, pěstoval styky se skautskými velmocemi, jako byly Anglie či Amerika, a byl právoplatným členem mezinárodních organizací. Němečtí wandervogelové a pfadfindři naopak byly ke světovému skautingu v opozici, a jejich pokusy o začlenění vždy ztroskotaly. Ovšem jejich antimoderní, antiliberalistické a antidemokratické postoje jim v tomto směru příliš nepomáhaly. Obecně lze říci, že české prostředí bylo modernější, zatímco německé bylo více konzervativní a méně ochotné ke změnám.

7. Vybrané citace pramenů a literatury

Prameny:

Archiv hl. města Prahy – fond Magistrát hl. města Prahy, Spolkový katastr

Archiv hl. města Prahy – fond Magistrát hl. města Prahy, Presidium

Archiv hl. města Prahy – Sbíрка výročních zpráv

Národní archiv – fond Junák

Národní archiv – Zemský úřad v Praze

Rakouský státní archiv - knihovna, Die militärische Jugendausbildung in den Vereinigten Staaten, England, Frankreich und Polen. AV-Br/4125, s. 1-12

Rakouský státní archiv – fond Ministerstvo kultu a vyučování 1848-1918

Státní okresní archiv Liberec – fond Spolek Rada rodičů a přátel skautů

Státní okresní archiv Liberec – fond Skautský oddíl Ještěd (Pfadfinder)

Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích - fond Wandervogel Litoměřice

Státní okresní archiv Jihlava – fond Rakouští Tažní ptáci Jihlava (Wandervogel)

Státní okresní archiv Jihlava – fond Svaz katolických skautů sv. Jiří - místní skupina Jihlava

Dobové časopisy:

Burschen heraus

Junák

Sudetendeutscher Wandervogel

Literatura:

Bergson, Henry: Vývoj tvořivý. Otázky a názory XLV., nakl. Jan Laichter, Praha 1919, 497 s.

Bíman, Stanislav; Malíř, Ladislav: Kariera učitele tělocviku. Severočeské nakladatelství, Liberec 1983, 373 s.

Blüher, Hans: Wandervogel. Geschichte einer Jugendbewegung. Dipa Verlag, Frankfurt am Main 1976, 1. und 2. Teil

Blusz, Krzysztof: Ewolucja modelu wychowania skautingu w harcerstwie 1909-1945. Harcerska oficyna wydawnicza, Krakow 1988, 176 s.

Břečka, Bruno: Kronika čs. skautského hnutí do roku 1990. Brněnská rada Junáka, Brno 1999, 323 s.

- Butler, Rupetr Hitlerova mladá garda. Dějiny Hitlerjugend. Columbus, Praha 1997
- Cohen, Gary B.: Němci v Praze 1861-1914. Karolinum, Praha 2000, 314 s.
- Deutsche Jugend in Böhmen 1918-1938. Beiträge des Waldkraiburger Kolloquiums. Peter Becher hrs., Rieß-Druck und Verlag Benediktbeuern 1993, 182 S.
- Dilthey, Wilhelm: Uvedení ve vědy duchové. Pokus položit základ ke studiu společnosti a dějin. Nakl. Rozhledy a Spolek českých právníků Všehrd, Praha 1901,
- Fiedler, Gudrun: Jugend im Krieg. Verlag Wis. und Politik, Ed. Archiv der Deutschen Jugendbewegung – sv. 6, 1989, 310 S.
- Fux, Manfred: Geschichte der Österreichischen Pfadfinderbewegung. Von den Anfängen bis zum „Jamboree der Einfachheit“ (1912-1951). Wien: Dom- Verlag (1971) XXIV, 284 S.
- Giesecke, Hermann: Vom Wandervogel bis zur Hitlerjugend. Jugendarbeit zwischen Politik und Pädagogik. München, Juventa-Verlag 1981, 1. u. 2. Teil
- Hansen, Walter: Das große Pfadfinderbuch. Ueberreuter, Wien-Heidelberg 1979, 190 S.
- Hanuš, Radek; Jirásek, Ivo: Výchova v přírodě. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury, Olomouc 1996, 58 s. Hoensch, Jörg K.: Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In: Dějiny a současnost 5/99, s. 31-35
- Hoensch, Jörg K.: Der Kameradschaftsbund, Konrad Henlein und die Anfänge der Sudetendeutschen Heimatfront. In Mentalitäten – Nationen – Spannungsfelder. Studien zu Mittel- und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg. Hrsg. Eduard Mühle, Verlag Herder-Institut, Marburg 2001, S. 101-135
- Hoensch, Jörg K.: Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In: Dějiny a současnost 5/99, s. 31-35
- Jelínek, Tomáš: Německý skauting v Praze. In: Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu / Die Deutschen und Tschechen in der Welt des Turnen und des Sports, usp. Marek Waic, Nakl. Karolinum, Praha 2004, s. 107-113.
- Jelínek, Tomáš: Německé „hnutí mládeže“ v Čechách. In Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu, Karolinum, Praha 2008, s. 171-208
- Kasper, Tomáš: Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918-1933. Disertační práce FFUK 2005, 298 s.

- Kasper, Tomáš: Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha 2008, 270 s.
- Kňap, Jaroslav: Vznik českého skautingu a jeho vývoj do roku 1938. Diplomová práce. FTVS UK, Praha 1993, 74 s.
- Kössl, Jiří; Štumbauer, Jan; Waic, Marek: Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, Karolinum, Praha 2004, 159 s..
- Laštovka, M.; Laštovková, B.; Rataj, T.; Ratajová, J.; Třikač, J.: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990. Scriptorium, Praha 1998, 742 s.
- Luh Andreas, Der Deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Vom völkischen Vereinsbetrieb zur volkspolitischen Bewegung. 2. Auflage, R. Oldenbourg Verlag München 2006, 475 s.
- Macháček, Pavel: Cesta Čechů a Němců ke dnešku. Aventinum, Praha 2002, 151 s.
- Němec, Jiří: Eduard Winter v německém dějepisectví v protektorátu. Biografická studie o kariéře, přizpůsobení a politické podřízenosti historiografie. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno 2007, 248 s.
- Nonni: Skautská a jí příbuzná literatura československá a cizí. Pokus o bibliografii. Nakl. A. Píša, Brno 1938, 79 s.
- Pelcová, Naděžda: Wilhelm Dilthey. Základy filosofie prožitku. Kreaace, Praha 2000, 75 s.
- Peiffer, Lorenz (hrsg.): Illustrierte Geschichte der Deutschen Turnerjugend. Klartext Verlag, Essen 1992, 313 S. Pribich, Kurt: Logbuch. Der Pfadfinderverbände in Österreich. Eigenverlag Pfadfinder-Gilde Österreichs, Wien 2004, 313 s.
- Plajner, Rudolf: Úsvit českého junáctví. Zavátou junáckou stezkou I., Junácká edice, 288 s.
- Pribich, Kurt: Logbuch der Pfadfinderverbände in Österreich. Eigenverlag Pfadfinder-Gilde Österreichs, Wien 2004, 342 S.
- Schmid-Egger, Hans; Nittner, Ernst: Staffelstein. Jugendbewegung und katholische Erneuerung bei den Sudetendeutschen zwischen den Großen Kriegen. Aufstieg-Verlag, 383 S.
- Seewann, Gerhard: Österreichische Jugendbewegung 1900-1938. Die Entstehung der Deutschen Jugendbewegung in Österreich-Ungarn 1900 bis 1914 und die Fortsetzung in ihrem katholischen Zweig „Bund Neuland“ von 1918 bis 1938. Bd. 1.2 Frankfurt a. M. Verl. (1974) XXV., 428 S., S. 429-1002 (Quellen und Beiträge zur Geschichte der Jugendbewegung 15)

- Smithová, Rylance: Rekreační přehled Prahy. Pražský přehled sociálních institucí. Díl IV., nakl. Ministerstva sociální péče RČS, Praha 1920, 160 s.
- Störig, Hans Joachim: Malé dějiny filosofie. Karmelitánské nakl. Kostelní Vydří 2007, 653 s.
- Stauda, Johannes: Der Wandervogel in Böhmen 1911 – 1920. Hers. Kurt Oberdorffer, Verlag Harwalik KG, Reitlingen 1975, díl I. a II.
- Steiniger, B.: Přehled dětských organizací v českých zemích (v 19. a 20. století). Příspěvek k historii dětského hnutí. Praha 1975, 70 s.
- Svojsík, A. B.: Základy junáctví. Návod pro výchovu české mládeže na základě systému sira R. Baden-Powella „Scouting“ a za laskavého přispění četných odborníků. J. Springer, Praha 1912, 724 s.
- Šantora, Roman (ed.); Nosek, Václav; Janov, Slavomil; Dostál, Václav: Skautské století. Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu. Junák–TDC, Mladá fronta, Praha 2012, 253 s.
- Šebek, Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, 334 s.
- Štorch, Eduard: Dětská farma. Eubiotická reforma školy. Pedagogická práce sv. III., Spisů Dědictví Komenského č. 286, nakl. Dědictví Komenského v Praze a v Brně 1929, 177 s.
- Things All Scouts Should Know. A Collection of 313 Illustrated Paragraphs of Useful Information, speciály selected for the use of Boy Scouts. C. Arthur Pearson Lmt., London 1919, 164 P.
- Waic, Marek; Kössl, Jiří: Český tramping 1918-1945. Nakl. Práh a Ruch, Praha – Liberec 1992, 114 s.
- Zedníčková, Jitka: Federace československého skauta. Diplomová práce. FTVS UK, Praha 1996, 72 s.
- Zimmermann, Volker: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945). Argo, Praha 2001, 577 s.